

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ TO THE ISSUE OF THE CONCEPT OF FORENSIC EXPERT ACTIVITY

**Бондаренко-Берегович В.В.,
старший судовий експерт**

*Житомирський науково-дослідний
експертно-криміналістичний центр МВС України*

Пропонована стаття присвячена висвітленню проблеми розуміння поняття судово-експертної діяльності у чинному законодавстві та сучасній науковій літературі. Автором з'ясовано, що Закон України «Про судову експертизу» не містить визначення поняття судово-експертна діяльність. Підкреслено, що через відсутність в законі дефініції поняття «судово-експертна діяльність», зрозумілості та недвозначності правових норм у цій сфері не забезпечено. Констатовано, що зазначені обставини призводять до неоднакового тлумачення поняття, яке розглядається, уповноваженими на те особами, зокрема, під час застосування норм Закону України «Про судову експертизу». У цьому зв'язку автором розглянуто визначення поняття судово-експертна діяльність, пропонуване у проекті Закону України «Про судово-експертну діяльність» від 5 листопада 2021 року. Зроблено висновок про те, що ефективність та однозначність нормативно-правового регулювання цієї сфери на пряму залежить від чіткості і недвозначності приписів законодавства, яким регламентовано означену діяльність. Саме тому обґрунтовується потреба прийняття нового нормативно-правового акту про судово-експертну діяльність – документу, у якому буде закріплено уніфіковане розуміння фундаментальних термінів з метою вироблення єдиного підходу до термінологічної бази у сфері судово-експертної діяльності.

Крім того у статті досліджено спектр підходів сучасних учених-правників до інтерпретації означеного поняття. З'ясовано, що позиції науковців із цього питання різняться, що ілюструє суттєву різноманітність трактувань судово-експертної діяльності. Разом з тим низку досліджуваних позицій об'єднує підхід, згідно із яким судово-експертна діяльність розглядається як комплексний вид діяльності, який включає у себе сукупність заходів, що здійснюються уповноваженими на те органами або особами із метою забезпечення організації та проведення судових експертиз.

Ключові слова: судово-експертна діяльність, судова експертиза, судово-експертні установи, судовий експерт, юридична визначеність.

The proposed article is dedicated to highlighting the problem of understanding the concept of forensic expert activity in current legislation and modern scientific literature. The author found out that the Law of Ukraine "On Forensic Expertise" does not contain a definition of the concept of forensic expert activity. It is emphasized that due to the absence of a definition of the concept of "forensic expert activity" in the law, the clarity and unambiguity of legal norms in this area is not ensured. It was established that the specified circumstances lead to a different interpretation of the concept under consideration by authorized persons, in particular, during the application of the norms of the Law of Ukraine "On Forensic Expertise". In this connection, the author considered the definition of forensic expert activity proposed in the draft Law of Ukraine "On forensic expert activity" dated November 5, 2021. It was concluded that the effectiveness and unambiguity of the legal regulation of this area directly depends on the clarity and unambiguity of the legislative prescriptions that regulate the specified activity. That is why the need to adopt a new normative-legal act on forensic expert activity is substantiated – a document in which a unified understanding of the basic terms will be established in order to develop a unified approach to the terminological base in the field of forensic expert activity.

In addition, the article examines the range of approaches of modern legal scholars to the interpretation of the defined concept. It was found that the positions of scientists on this issue differ, which illustrates the significant diversity of interpretations of forensic expert activity. At the same time, a number of researched positions are united by the approach according to which forensic expert activity is considered as a complex type of activity, which includes a set of measures carried out by authorized bodies or persons in order to ensure the organization and conduct of forensic examinations.

Key words: forensic activity, forensic expertise, forensic institutions, forensic expert, legal certainty.

Вступ. В сучасних умовах демократичних перетворень та реформування різних галузей суспільного життя забезпечення, охорона і захист основних прав і свобод людини набуває все більшої актуальності. Це вимагає постійного використання спеціальних знань, навичок і умінь, які відсутні у суддів, прокурорів, слідчих та адвокатів на рівні, необхідному для з'ясування окремих фактів та обставин справи, що мають важливе юридичне значення. Основною формою використання таких спеціальних знань (під останніми розуміють знання у галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла, необхідні для вирішення питань, які виникають під час досудового розслідування і судового розгляду [1, с. 13–14]) є судово-експертна діяльність, яка здатна зробити неабиякий внесок у ефективне функціонування усієї правозахисної системи в інтересах захисту прав людини.

Сучасний науковий та технологічний поступ висуває нові вимоги до спеціальних знань судових експертів та їх відповідності новим викликам, а також до їх застосування відповідно до міжнародних та європейських стандартів [2, с. 403–406]. На фоні цих процесів сама судово-експертна діяльність, яка є достатньо складним явищем, постійно наповнюється новим змістом, а отже, виступає предметом досліджень учених юридичної сфери та потребує повсяк-

часного теоретико-правового осмислення. З огляду на це існує цілий ряд питань, пов'язаних із діяльністю судових експертів, що досі залишаються не вирішеними як у правовій теорії, так і за результатами законотворчості і правозастосування. Серед іншого дослідження теоретико-методологічних основ діяльності судових експертів вимагає доволі деталізованого підходу до висвітлення питання про сутність поняття самої судово-експертної діяльності. Адже нині у науковій літературі немає узгодженої та єдиної позиції щодо вирішення цієї проблеми.

Огляд літератури. Дослідженню тих або інших аспектів судово-експертної діяльності у своїх працях приділяли увагу чимало науковців-юристів, таких як: Бажанюк В. В., Баулін О. В., Бубліков А. В., Воробчак А. Р., Гресь Н. Л., Демидова Е. С., Дудич А. В., Овсянникова І. М., Рувін О. Г., Сташевська І. В., Стратонов С. Ю., Снігер'єв О. П., Курдес Е. П., Латиш К. В., Мартинова Л. В., Тимченко О. В., Ткаченко Н. М., Пілюков Ю. О., Ходосевич С. Ю., Циганюк Ю., Чернявський С. С., Черноус Ю. М., Шульга О. О., Шуневич К. А., Шербаківський М. Г. та інші. Однак, у різних авторів існують розбіжності щодо трактування сутності поняття «судово-експертна діяльність», тож існує необхідність глибше дослідити це питання.

Матеріали та методи. При написанні пропонованої статті використовувалися загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання, а зокрема, аналізу, синтезу, узагальнення, індукція, дедукція, аналогія, а також порівняльно-правовий метод.

У дослідженні використовувалися матеріали чинного законодавства України у сфері судової експертизи, матеріали судової практики Конституційного суду України, а також роботи наведених вище учених-правників, які займалися осмисленням розглядуваного питання.

Результати й обговорення. Судово-експертна діяльність на сучасному етапі являє собою багатогранне явище, яке вміщує методичну, процесуальну, теоретичну, фінансову, організаційну, дидактичну й інформаційну складову [3, с. 98–99].

Досліджувана діяльність регламентується в основному нормами Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України, Господарського процесуального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України, Митного кодексу України, Закону України «Про судову експертизу», а також Закону України від 22 лютого 2000 року «Про психіатричну допомогу», відомчими правилами та інструкціями Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України та Міністерства охорони здоров'я України з питань проведення експертиз.

Як відомо правові, організаційні та фінансові аспекти судово-експертної діяльності у нашій державі визначаються базовим законом, що регламентує суспільні відносини у цій царині – Законом України «Про судову експертизу». Так, стаття 3 цього Закону формулює принципи законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження, на яких засновується судово-експертна діяльність в Україні. А стаття 7 цього ж документу визначає конкретних суб'єктів, які можуть здійснювати судово-експертну діяльність. Це, зокрема, державні спеціалізовані установи, їх територіальні філії, експертні установи комунальної форми власності, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці або експерти з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених цим актом. Закон також закріплює науково-методичне й організаційно-управлінське забезпечення судово-експертної діяльності, її міжнародно-правове забезпечення.

Проте аналіз приписів згаданого нормативно-правового акту свідчить про відсутність чіткої відповіді на питання про те, що таке судово-експертна діяльність. Хоча, як правильно зазначає С. Ю. Стратонов [4, с. 208], законодавець 14 раз використовує зазначений термін, а втім в жодній нормі не наведено його тлумачення. Як справедливо зауважує О. Олійник [5], така ситуація «створює труднощі не лише для самих експертів, а й для суб'єктів призначення (замовлення) судової експертизи. Застосування різних термінів для визначення понять одного обсягу та змісту призводить до їхнього неоднозначного сприйняття при застосуванні законодавства або ж додаткових спорів».

Судово-експертна діяльність, здійснювана у царині правосуддя, вочевидь має відповідати «духу і букві» закону [6, с. 86–88]. У цьому зв'язку слід звернути увагу на неодноразово повторювану правову позицію Конституційного Суду України, згідно із якою «вимогою верховенства права є дотримання принципу юридичної визначеності, яку необхідно розуміти через такі її складові: чіткість, зрозумілість, однозначність норм права»; «законодавець повинен прагнути до чіткості та зрозумілості у викладенні норм права. Кожна особа відповідно до конкретних обставин має орієнтуватися в тому, яка саме норма права застосовується у певному випадку, та мати чітке розуміння щодо настання конкретних правових наслідків у відповідних правовідносинах з огляду на розумну та передбачувану стабільність норм права».

Із цитованого випливає вимога юридичної визначеності, ясності і недвозначності понять, закріплених законодавчими приписами. Себто важливим є те, щоб для визначення одних і тих же понять застосовувалися одні й ті ж терміни [5]. Як видається через відсутність в законі дефініції поняття «судово-експертна діяльність», чіткість та недвозначність правових норм у цій сфері не забезпечено. Вказану прогалину вбачається доцільним виправити.

Водночас варто зазначити, що чимало судових експертів на сьогодні обґрунтовують необхідність прийняття нового закону про судово-експертну діяльність – уніфікованого законодавчого акту, у якому буде закріплено основоположні терміни у сфері судово-експертної діяльності з метою єдиного підходу до їх вживання у правозастосовній діяльності. До таких термінів відноситься, в тому числі, і поняття «судово-експертна діяльність» [7].

Так, наприкінці 2020 року Міністерством юстиції України було винесено на публічне громадське обговорення новий проект Закону України «Про судово-експертну діяльність» від 5 листопада 2021 року за реєстраційним номером 6284, який розроблено на виконання Указу Президента України від 8 листопада 2019 р. за реєстраційним номером 837 «Про невідкладні заходи з проведення реформи та зміцнення держави». Цим указом окреслювалась необхідність врегулювання питань стосовно самоврядування судових експертів, рецензування висновку судового експерта та визначення граничних строків проведення судових експертиз. Відтак, у згадуваному проекті закону, який став вже не першою спробою законотворчій вилучити поняття судово-експертна діяльність, під останньою пропонується розуміти системну діяльність, що здійснюється визначеними цим актом суб'єктами, пов'язана з організацією, проведенням судових експертиз, їх науково-методичним, інформаційним та кадровим забезпеченням.

Позаяк досліджуване питання законодавцем досі не врегульоване, видається доречним звернутися до позицій учених-правників. Тож далі розглянемо наукові підходи до трактування поняття судово-експертна діяльність.

Згідно із позицією таких дослідників, як О. П. Снігирьов, А. В. Бубликов і Е. П. Курдес [8, с. 139–150], судово-експертна діяльність може розглядатися як «сформований та відносно автономний вид соціально корисної діяльності, який тісно взаємодіє із правоохоронною діяльністю взагалі та кримінально-процесуальною, зокрема, для забезпечення потреб судочинства».

Український дослідник Пілюков Ю. О. [9] трактує судово-експертну діяльність як «всесторонній, повний, об'єктивний та комплексний процес дослідження об'єктів, у результаті чого формуються та надаються науково обґрунтовані висновки про ті чи інші їхні властивості, можливість існування певних фактів та явищ, а також інші питання, що можуть бути вирішені з використанням спеціальних знань експертів у процесі розслідування кримінальних правопорушень».

На думку іншого вченого Дудич А. В. [10, с. 253] під судово-експертною діяльністю слід розуміти «професійну та юридичну діяльність органів державної влади, юридичних та фізичних осіб, яка полягає у правовому, організаційно-управлінському, науково-методичному, фінансовому та міжнародно-правовому забезпеченні правосуддя України незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою з орієнтуванням на максимальне використання досягнень науки і техніки».

Дещо вужче розуміння судово-експертної діяльності пропонує Н.М. Ткаченко [11, с. 180], яка переконана, що остання означає «діяльність з безпосереднього проведення судових експертиз».

Згідно із поглядом Тимченко О. В. [12, с. 94], «судово-експертна діяльність – це процес дослідження об'єктів або явищ, що виконуються компетентною, незалежною

та незацікавленою особою (судовим експертом), який у встановленому законом порядку надано право проведення експертизи відповідних напрямків».

Інший правознавець Рувін О. Г. [13, с. 424] розглядає судово-експертну діяльність як «особливий вид діяльності, що пов'язана з організацією і проведенням судових експертиз, експертних досліджень, спрямованих на забезпечення уповноважених осіб (органів), юридичних і фізичних осіб незалежними, кваліфікованими та об'єктивними висновками, орієнтованими на максимальне використання науки і техніки, створенням та удосконаленням науково-методичної бази у галузі криміналістики і судової експертизи, а також державним управлінням у цій сфері».

Згідно із позицією І. В. Сташевської та Мартиної Л. В. [14, с. 195–205] судово-експертна діяльність – це «особливий вид людської праці, результат якої може стати вирішальним інструментом у з'ясуванні істини та захисті прав людини».

Натомість Гресь Н. Л. [15, с. 155] вважає, що під судово-експертною діяльністю можна розуміти «вид роботи, пов'язаної з організацією та проведенням судових експертиз, експертних досліджень (надання висновків поза межами судочинства), спрямованих на забезпечення незалежними, кваліфікованими та об'єктивними висновками судово-слідчих органів, юридичних і фізичних осіб».

Своєю чергою Демидова Є. Є. та Латиш К. В. [2, 403–406] розглядають судово-експертну діяльність як «діяльність уповноважених на те суб'єктів відповідно до чинного законодавства, яка полягає у проведенні досліджень та наданні об'єктивного та обґрунтованого письмового висновку, а також здійсненні інших напрямків, спрямованих на належне та ефективне забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою».

Ще один науковець В. В. Горбонос [16, с. 57–63] пропонує під судово-експертною діяльністю розуміти «соціальний вид діяльності, результати здійснення якої мають позитивний вплив на правоохоронну сферу та процес здійснення правосуддя в Україні».

Наведені позиції науковців засвідчують доволі широкую різноманітність та неоднозначність трактувань поняття, яке розглядається. Так, у більшості судово-експертну діяльність пропонують розуміти, як доволі складний вид діяльності, який включає у себе ті або інші заходи, які здійснюються уповноваженими на те органами чи особами із метою забезпечення організації та проведення судових експертиз.

Разом із тим зводити судово-експертну діяльність, наприклад, лише до проведення судової експертизи [11, с. 180], на нашу думку, не видається доречним, позаяк

саме цим видом дослідження судово-експертна діяльність не обмежується.

Також, на наш погляд, вбачається можливим доповнити визначення І. В. Сташевської [14, с. 195–205], тим, що така діяльність наприклад, полягає у правовому, організаційно-управлінському, науково-методичному, фінансовому та міжнародно-правовому забезпеченні правосуддя України незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою з орієнтуванням на максимальне використання досягнень науки і техніки, як пише, зокрема, Дудич А. В. [10, с. 253]. Адже підхід першої авторки, на наш погляд, видається доволі звуженим.

Так само не виправдано вузькою інтерпретацією судово-експертної діяльності вважаємо позицію В. В. Горбоноса [16, с. 57–63].

Загалом різноманіття підходів до трактування поняття «судово-експертна діяльність» призводить до проблеми відсутності міцного теоретичного підґрунтя, а це спричиняє значні труднощі в діяльності правоохоронних органів, які здійснюють судочинство, щодо видів та форм експертної діяльності, розв'язуваних завдань та інших актуальних питань [17, с. 267–280].

У цьому зв'язку слід погодитися із С. Ю. Ходосевич та Т. М. Колесник [18, с. 85], які звертають увагу саме на проблему вироблення єдиних термінологічних визначень понятійного апарату, який застосовують у судово-експертній діяльності, позаяк діючий Закон України «Про судову експертизу» потребує вдосконалення, а термінологія як засіб юридичної техніки має вирішальне значення для формування текстів нормативно-правових актів. Саме чіткість термінології у основному законодавчому акті, яким регламентовано цю діяльність, забезпечить якість нормативно-правового регулювання та коректність наукових розвідок і дискусій із досліджуваного кола правових питань.

Висновки. Резюмуючи проведене дослідження, можемо констатувати недосконалість та певну фрагментарність законодавства, яким урегульовано сферу судової експертизи в Україні, зокрема у частині трактування поняття судово-експертна діяльність. Це, своєю чергою, призводить до двояких тлумачень одного і того самого терміну під час застосування норм Закону України «Про судову експертизу». Принципово відмінними також є наукові позиції сучасних вчених-правників із досліджуваного питання. Вирішення цієї проблеми можливе через вироблення єдиного узгодженого підходу до термінотворення у сфері судово-експертної діяльності через прийняття нового нормативно-правового акту про судово-експертну діяльність – документу, у якому буде закріплено уніфіковане розуміння ключових понять. Утім, позаяк проблематика однозначної інтерпретації термінів і понять у судово-експертній галузі не вичерпана, це відкриває перспективні напрямки для подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баулін О.В. Сучасні проблеми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. Міжнародна науково-практична конференція-полілог. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики*. (Харків, 15-16.04.2021). Харків, 2021. С. 13–14.
2. Демидова Є.Є., Латиш К.В. Криміналістичні експертизи в структурі судово-експертної діяльності: особливості нормативно-правового регулювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 403–406. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-6/89>
3. Щербаківський М.Г. Законодавче регулювання судово-експертної діяльності. Міжнародна науково-практична конференція-полілог. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики*. (Харків, 15–16.04.2021). Харків, 2021. С. 98–99.
4. Стратонов С.Ю. Теоретичні та методичні основи експертизи встановлення давності документу : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2020. 208 с.
5. Олійник О. Законопроект «Про судово-експертну діяльність»: майбутнє (важливість законопроекту). Новини Міністерства юстиції від 09.12.2021. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/zakonoproekt-pro-sudovo-ekspertnu-diyalnist-maybutne-vajlivist-zakonoproektu>
6. Чернявський С.С., Черноус Ю.М.. Міжнародні стандарти судово-експертної діяльності. Міжнародна науково-практична конференція-полілог. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики*. (Харків, 15–16.04.2021). Харків, 2021. С. 86–88.
7. Банчук О. Схвалений Урядом законопроект про судово-експертну діяльність дозволить вирішити головні проблеми у цій сфері. Новини Міністерства юстиції від 3 листопада 2021 року URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/oleksandr-banchuk-shvalenij-uryadom-zakonoproekt-pro-sudovo-ekspertnu-diyalnist-dozvolit-virishiti-golovni-problemi-u-cij-sferi>
8. Снігер'юв О. П., Бубликов А. В., Курдес Е. П. Місце експерта у системі суб'єктів судово-експертної діяльності. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків: Право, 2019. Вип. 20. С. 139-150. DOI: <https://doi.org/10.32353/krhrife.2.2019.10>

9. Пілюков Ю. Судово-експертна діяльність у сучасному кримінальному процесі. *Актуальні проблеми правознавства*. № 4 (24). 2020. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/41981/1/%D0%9F%D1%96%D0%BB%D1%8E%D0%BA%D0%BE%D0%B2.pdf>, DOI: 10.35774/app2020.04.158
10. Дудич А.В. Експерт як учасник кримінального провадження : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю : 12.00.09. Одеса, 2017. 253 с.
11. Ткаченко Н.М. Суб'єкти судово-експертної діяльності в сучасній системі експертного забезпечення кримінального провадження: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних: 12.00.09. Харків, 2017. 180 с.
12. Тимченко О. В. Особливості судово-експертної діяльності при розслідуванні злочину Забруднення моря (ст. 243 ККУ). *Актуальні питання публічного та приватного права : науковий журнал*. 2016. № 3 (14). С. 94.
13. Рувін О. Г. Судові експертизи в процесуальному праві України : навч. посіб. Київ : Видавництво Ліра-К, 2019. 424 с.
14. Сташевська І. В., Мартинова Л. В. Реалізація гарантії незалежності судового експерта в контексті його матеріального і соціального забезпечення: сучасний стан. *Право і суспільство*. № 1. 2022. С. 195-205. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.1.28>.
15. Гресь Н.Л. Організаційно-процесуальні основи судово-економічної експертизи : навч. пос. / Н.Л. Гресь, К.К. Недоступ; М-во освіти і науки України, Нац. техн. ун-т «Дніпровська політехніка». Дніпро : НТУ «ДП», 2020. 155 с.
16. Горбонос В.В. Експертна служба МВС України як суб'єкт судово-експертної діяльності: поняття та ознаки. *Право та державне управління*. 2020. № 4. С. 57–63. doi: <https://doi.org/10.32840/pdu.2020.4.8>.
17. Овсянникова І. М. Судово-експертна діяльність як об'єкт адміністративно-правового регулювання. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*: зб. наук. пр./редкол.: О. М. Ключев, В. Ю. Шепітько та ін. Харків: Право, 2020. Вип. 21. С. 267–280. DOI: https://doi.org/10.32353/khrife.1.2020_17.
18. Ходосевич С. Ю., Колесник Т. М. Щодо деяких нормативно-правових і науково-методичних проблем забезпечення судово-експертної діяльності в Україні. Міжнародна науково-практична конференція-полілог. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики*. (Харків, 15-16.04.2021). Харків, 2021. С. 85.